

УДК 007:304:001

КАТЕГОРІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ АВТОРА/ПУБЛІЦИСТА У ТВОРЧОСТІ ЛІНИ КОСТЕНКО

Андріана КУЗЬМИЧ

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, Львів, Україна, 79044,
e-mail: journalft@franko.lviv.ua*

Осмилено категорію «соціальна відповідальність автора/публіциста» крізь призму творчого надбання Ліни Костенко, подано авторське визначення поняття соціальної відповідальності автора/публіциста в контексті творчості української поетеси.

Ключові слова: соціальна відповідальність, автор/публіцист, суспільна позиція, мораль, етика, мас-медіа.

Мораль повсякчас пронизувала усі сфери діяльності людини. Адже, щоб ми не робили, рівень етичності того, що чинимо, очевидний. Відтак і у сфері сучасного мас-медійного спілкування і мораль, і етика досі виконують вирішальну роль. Мовець завжди відповідальний перед реципієнтами за сказане, позаяк соціум на основі висновків, зроблених з уваги на подану комунікатором інформацію, приймає життєво важливі рішення. Так виникає категорія соціальної відповідальності автора/публіциста, яка активно обговорюється в мас-медійних колах.

Ми ж уважаємо необхідним проаналізувати не тільки думки відомих медійних персоналій щодо категорії «соціальна відповідальність автора/ публіциста», а виокремити квінтесенцію цього феномена у творчості сучасного класика української поетичної думки, мислительки, публіцистки Ліни Костенко.

Творче надбання цієї авторки промовисто підтверджує важливість відповідальності оратора перед сприймачем. Окрім того, суспільна позиція поетки завжди красномовніша, аніж будь-які суспільно-політичні звершення представників українського політикуму.

Стан дослідження. Творчість Ліни Костенко вивчають чимало дослідників: С. Барабаш, О. Башкирова, В. Брюховецький, Д. Дроздовський, Г. Жуковська, М. Жулинський, Н. Кириленко, Г. Клочек, О. Ковалевський, Г. Кошарська, В. Мартинов, В. Панченко, Т. Салига, О. Таран. Проте суспільний аспект її поезії, публіцистичних статей, лекцій, промов досі не апробовано у практиці сьогочасних українських медіа, не підкреслено значущість ролі Ліни Костенко у формуванні й розвитку демократичних ЗМІ. Водночас проблему соціальної відповідальності медіа досліджували: В. Шкляр, А. Москаленко, В. Різун, Б. Потятиник, В. Жугай, К. Шендеровський, С. Корконосенко та чимало інших учених.

Мета статті полягає у тому, аби ідентифікувати категорію соціальної відповідальності автора/публіциста у творчому надбанні Ліни Костенко.

Проблема соціальної відповідальності автора/публіциста чи не основна у журналістській творчості, оскільки охоплює усі ланки професійної діяльності медійника, слугує індикатором формування й розвитку демократичних ЗМІ та критерієм виокремлення якісної соціально відповідальної журналістики у когорті різноманітних ЗМК.

Проте ідентифікувати цей моральний феномен можна не тільки за допомогою журналістських текстів. Соціально відповідальний не лишень високопрофесійний журналіст чи публіцист. На благо суспільства і в його інтересах висловлюються й представники літературної площини. Добросесність авторського Слова (Тексту) виявляється через поетичні, художні прозові твори. Саме це й намагатимемося простежити у поезіях («Вибране», «Річка Геракліта») і романі-міксі («Записки українського самашедшого») Ліни Костенко. Але спершу проаналізуємо це важливе для творчої діяльності поняття, що об'єднує усіх учасників соціальнокомунікаційного процесу, адже, як уважає професор В. Карпенко, проблема журналістської етики основна у нашій комунікативній діяльності, є важливим чинником журналістської праці, безпосередньо впливає на творчість журналіста й ефективність підготовлених ним матеріалів [1]. Це стосується і кожного автора, який намагається щось сказати суспільству, – публіциста, поета, прозаїка чи просто трибуна. Мовлене автором, що спрямовується до людей, повинно спиратися найперше на правдивість і суспільну корисність, бо і від цього залежить якість поінформованості соціуму, як наслідок – формування громадської думки.

На думку професора В. Шкляра, «соціальна відповідальність преси і журналіста – це визнання і виконання зобов'язань перед суспільством в інтересах його гармонії і поступу. Вибираючи цілі й методи своєї творчості, журналіст водночас викликає до життя і відповідні ефекти, вибудовує їхню пріоритетність» [2]. Дослідник вирізняє два найголовніші ефекти – гуманітарний (результат впливу журналістських творів на моральні настанови особистості, на її культуризацію і соціалізацію, на орієнтири її соціальної поведінки) та соціальний (результат впливу журналістських творів через посередництво цільової аудиторії на громадську думку і суспільну свідомість, на політику держави, на економічний, соціальний, культурний розвиток нації, на діяльність всіх структур соціуму). Як бачимо, категорія соціальної відповідальності автора охоплює й особистісну сферу людської діяльності, й суспільну. Інформація, яка надходить від автора, впливає і на людину, і на суспільство загалом. Саме тому ця категорія – одна з цільних у мас-медійному просторі.

Водночас В. Шкляр окреслює три вектори соціальної відповідальності: інформаційне забезпечення плюралізму суспільної думки; захист прав і свобод особистості в її протистоянні з бюрократією; підвищення ефективності державної влади на основі консолідації суспільства [2]. З уваги на цю тривекторність авторської відповідальності перед суспільством можна мовити про те, що автор/публіцист бере активну участь у формуванні особистих позицій реципієнта, долучається до політичних процесів у державі, впливає на рівень суспільної свідомості. Відтак його Слово (Текст) виконує значущу, насамперед соціальну, роль.

Тому завдання автора/публіциста – виконувати свої медійні функції з честю й гідністю, зважаючи не тільки на професійні принципи, а й на моральні засади людського життя, оскільки відповідає перед соціумом за висловлене.

Щодо категорії соціальної відповідальності сучасні публіцисти мають різні думки. Приміром, А. Куликов вважає, що «журналіст має завжди думати і зважати на наслідки, ефект своїх матеріалів (статей, інтерв'ю, ефірів тощо). Це правило має істотне уточнення і виняток: журналіст має зважати на наслідки для «співгромадян». Водночас він запропонував концепцію відповідальності журналіста на засадах самоконтролю, в основі якого не лише професіоналізм, але й совість [3]. На думку Н. Лигачової, завдання журналіста – інформувати про соціально значущі проблеми, виявляти їхні причини, шляхи їх вирішення. Соціальна відповідальність журналіста охоплює і висвітлення, і вирішення проблем. Журналіст відповідальний за глибинність, сутність своїх матеріалів (сутність, поняття близьке до поняття «контент», але ширше за нього). Йі даючи такі матеріали суспільству, журналіст його трансформує, тим самим виконуючи соціальну функцію [3]. У цьому ключі йдеться про кожного автора, який публікує свій текст. Його соціальна функція – не тільки не нашкодити, а головне – допомогти іншим. Усвідомлюючи це, автор/публіцист, морально зобов'язаний перед аудиторією, категорично не повинен використовувати методи маніпуляції суспільною свідомістю, що ґрунтуються на дезінформуванні соціуму, оскільки від його позиції залежить думка мільйонів.

Як авторка, Ліна Костенко завжди вирізнялась у літературно-мистецькому просторі гостротою й публіцистичністю своїх поезій, а головне – непохитністю обраної суспільної позиції. Відтак категорія соціальної відповідальності у її творчості простежується неабияк промовисто.

Про відповідальність Ліни Костенко за сказане перед соціумом найперше мовить І. Дзюба, аналізуючи її поетичні рядки. На його думку, у поезії Ліни Костенко тема мистецтва, відповідальності перед епохою посідає чільне місце [4, с. 31]. Моральність поетичних текстів авторки, осмислення ролі митця у суспільстві – провідні аспекти творчості Ліни Костенко. «Роздуми Ліни Костенко про сутність поезії та покликання поета могли б скласти високий кодекс естетики – серед кодексів найвидатніших поетів різних часів» [4, с. 36]. І. Дзюба, високо оцінюючи творчість Ліни Костенко, насамперед вирізняє її (творчості) етичне навантаження. Він позиціонує поезію української авторки як приклад для етичних звершень інших поетів. Це водночас стосується і журналістської творчості, адже й у сфері медіакомунікацій морально-етичні принципи є основою для соціально відповідальної журналістики, публіцистики зокрема. Бо немає значення – поет чи публіцист – етичність авторських висловлювань ґрунтується на людських моральних цінностях автора. Від цього й залежить рівень його відповідальності перед соціумом. На думку В. Карпенка, «висока моральність завжди необхідна в кожному суспільно корисному виді діяльності, та чи не найбільше вона потрібна в журналістиці. Адже засоби масової інформації орієнтовані саме на масову комунікацію і тому як моральність, так і аморальність тисячократно множаться, поширюються і доходять до споживача. Неважко припустити, як благотворно може вплинути на аудиторію заряд високої моральності зі сторінок газети, і наскільки згубно на суспільній свідомості може позначитися розтиражоване все те, що класифікується як аморальність: безпринципність, брехливість, бруд тощо» [1]. З огляду на творчість Ліни Костенко Слово (Текст) цієї авторки сповнені морального усвідомлення того, що

соціум формується й розвивається через комунікацію, від Слова (Тексту) автора залежить напрям цього суспільного прогресу. «І в тому просторі внутрішнього єднання зі світом з'являється вимір моральної відповідальності перед свободою, перед життям, перед Словом:

*Життя іде – і все без коректур,
і як напишеш, так уже і буде [4, с. 27].*

Отже, Ліна Костенко у своїх поезіях відображає те, що вона не тільки через Слово (Текст) комунікує з реципієнтом, а й переймається тим, що висловлює під час творчого спілкування. Вияв авторського розуміння того надважливого завдання, яке виникає у процесі соціальнокомунікаційної творчості, – бути причетною до долі інших, підкреслює соціальну відповідальність авторки.

Аналізуючи творчість Ліни Костенко, І. Дзюба зауважує: «... Можна зрозуміти це почуття відповідальності за своє Слово, цей властивий великим поетам болісний сумнів у його почутості, цю тривогу за долю свого Слова, бо вона невіддільна від народу, долі Вітчизни» [4, с. 89]. Категорія соціальної відповідальності автора/публіциста промовисто осмислена у поетичних текстах Ліни Костенко. Українська поетеса по-мислительськи поетизує цей моральний соціальнокомунікаційний феномен. Зі слів Ліни Костенко, «кожне відчуття, кожне слово зв'язане з долею. З цього виникають і вірші, з тих невловимих... дрібниць, з яких, власне, і тчеться наша внутрішня реальність. І потім переплавляється в реальність поезії. Цветаєва це називала «дуновение вдохновения». Воно є, або його нема. Без нього нема поета» [4, с. 118]. Поетеса зауважує на тому, що зі Слова (Тексту) виникає внутрішній світ людини. Отож поезія чи публіцистика, лекція чи прозовий художній твір формують особистісні засади розвитку духовного світу сприймача. У сфері соціальних комунікацій спілкування – основа, на якій виникають інші аспекти людської діяльності. І воно не залежить від методу відображення авторського Слова (Тексту): чи це поезія, чи публіцистика, а чи художня проза. Тут головне – авторське навантаження інформації, що спрямована до соціуму, оскільки саме від усвідомлення комунікатора значущості його слова для інших залежить рівень соціальної відповідальності автора/публіциста.

На думку Ліни Костенко, «митці завжди – вожді індіанських племен. Але порівняно з режимними часами ми живемо в часі, який нам підвладний, який ми створюємо. Багато сил працює на те, щоб перетворити його на час хамства. Від нас залежить перетворити його на час мистецтва» [4, с. 188]. Мета творчого слова, як уважає Ліна Костенко, – у творенні Добра. Постать автора/публіциста у цьому процесі надважлива, бо журналісти, поети, прозаїки, лектори, оратори впливають через Слово (Текст) на усі форми суспільної діяльності. Тому від автора/публіциста залежить, як завтра виглядатиме не тільки медіапростір, а й яким буде суспільний поступ, чи буде він узагалі. «І тут якраз багато залежить від позиції засобів масової інформації та журналістів, рівня їх соціальної відповідальності, етичних принципів і засад, яких завжди намагаються дотримуватися справді демократичні журналісти» [1]. З уваги на це можемо зазначити,

що формування й розвиток демократичного суспільства залежить від демократизації соціальнокомунікаційної сфери. А це відповідно взаємопов'язано із правдивістю інформування соціуму. Що об'єктивнішою буде позиція автора/публіциста, то правдивішими відомостями оперуватиме пересічний українець, то правильніші рішення він прийматиме. «До речі, навіть у часи сталінських репресій та під час сумновідомого застою, коли вся преса вважалася партійною справою, а партія, як відомо, була одна – комуністична, – навіть тоді, ризикуючи не лише своїм становищем у суспільстві та кар'єрою, але й свободою і життям, кращі українські журналісти намагалися в міру тодішніх можливостей бути об'єктивними і принциповими» [1].

Водночас пригадаймо антивладну суспільну позицію Ліни Костенко у шістдесяті роки минулого сторіччя – спершу боротьба за видання її збірок, участь у львівських судах, згодом – шістнадцятирічне мовчання як протест. Вона була не менш промовистою, аніж, приміром, тогочасні журналістські об'єктивні судження, про які зазначає В. Карпенко. Окрім того, громадянська позиція поетеси й досі спрямована на демократизацію українського суспільства. Поетка сповна відповідає за свою місію – бути поетом – перед людьми.

*Хай погоня подожде, усі ці жорстокі і тлусті.
Я нікуди не дінусь. Я долю свою прийму.
А коли я, беззбройна, їм потім вийду назустріч,
то вони позадкують, самі не знають чому [5, с. 187].*

У поезії Ліни Костенко – боротьба за долю кожного українця. Її патріотизм, убоління за свій народ уже вкотре підтверджують, що соціальна відповідальність автора/публіциста – не тільки філософська категорія, що домінує в її творчості, це її суспільна позиція, якою пронизаний і життєвий, і творчий шлях Ліни Костенко.

*А темрява! Іду, не спотикаюсь.
А люди, люди! Десь вони та є.
І все-таки, до чого я торкаюсь,
Воно ж таки хоч трохи відтає [5, с. 125].*

У контексті соціального комунікування важливо зауважити й на таких міркуваннях Ліни Костенко, як перенасиченість сучасного інформаційного простору. «Сиділи колись за залізною завісою, ловили кожну вісточку зі світу, інформація була нашою здобиччю. Тепер ми – здобич інформації» [6, с. 13]. У цьому теж є чималий аспект відповідальності медійників перед реципієнтом. Нагромадженість медіа-площини інформацією негативно спрямування, надмірне висвітлення новин, які нівелюють людину як суспільну цінність, нефільтрованість поданої інформації на предмет елементів, що завдають шкоди суспільній свідомості, призводять до психологічної недуги суспільства, деформації громадської думки. На думку ліричного героя Ліни Костенко, «газети забомбили свідомість. Нова форма свободи слова – що хто хоче, те й лопоче. Або що замовляє хазяїн. У найкращі вечірні

години біля телевізора вже не зберешся родиною. На одному каналі стріляють, на другому б'ються, на третьому хекають одне на одному» [6, с. 29]. У цьому вирі інформації людина втрачає свою значущість. Її поглинає надмірне інформування переважно занепадницького характеру. Якісні ж публікації у цьому розсіюються. «Гортаю стоси газет, заходжу на сайти, читаю інтернет-видання, купую часом навіть якусь жовту пресу – просію, прорешетую, може, й добуду з того інформаційного мотлоху який об'єктивний факт» [6, с. 85]. У романі-міксі «Записки українського самашедшого» Ліна Костенко «кричить» про відсутність у сучасному медіапросторі соціальної відповідальності авторів. А це важлива насамперед для реципієнта категорія. Адже від авторської відповідальності перед соціумом залежить світогляд громадян. «З етичної позиції журналістики загалом і окремих її представників зокрема впливає моральна відповідальність за кожне слово, адресоване споживачеві інформації. Цього вимагають сформовані впродовж тисячоліть норми народної звичаєвості, дух загальнолюдських цінностей та авторитет журналістського фаху» [1]. Наближеною до цього висловлювання є поетична думка Ліни Костенко, її промовиста суспільна позиція.

Єдина стеля мистецтва – правда.

Піднімеш поезію – і не розіб'єш її тім'я [7, с. 143].

Це Ліна Костенко поетизувала у 80-х роках ХХ століття. А ось її поетичні рядки, опубліковані 2011 року.

І я взяла. Була цим вельми горда.

У хуртовини виграла парі.

Є строга радість – взять трамплін рекордний.

Без публіки. Без премій. Без журі [5, с. 120].

Як бачимо, публіцистичність творчого мислення поетки чітко простежується. Її суспільна позиція незмінна – автор/публіцист морально зобов'язаний правдиво інформувати соціум, об'єктивно висловлюватися у публікаціях, сприяти формуванню й розвитку в Україні демократичного суспільства. Доволі влучною й позитивно спрямованою у цьому ключі є думка В. Шкляра: «Фактор соціальної відповідальності журналіста повсякчас зростає... Неважко аргументувати, що як загальні концептуальні цілі практично всієї журналістики на перший план виходять гармонізація відносин між членами суспільства та державою і гармонізація відносин людини з людьми» [8].

З уваги на окреслені позиції представників сучасних медіа стосовно відповідальності автора за висловлене перед аудиторією, з огляду на аспекти творчого мислення Ліни Костенко в цьому контексті сформулюємо власне визначення цього поняття.

Отож, соціальна відповідальність автора/публіциста – це усвідомлення та упровадження автором/публіцистом у свою творчу діяльність моральних принципів, спрямування Слова (Тексту) на особистісне благо людини, узагальнювально – на формування й розвиток в Україні громадянського суспільства.

Висновки. У сфері сучасних мас-медіа категорія соціальної відповідальності автора/публіциста одна з найзначущіших, оскільки охоплює усі ланки професійної діяльності медійника, слугує індикатором формування й розвитку демократичних ЗМІ та критерієм виокремлення якісної соціально відповідальної журналістики у когорті різноманітних ЗМК. Мовець відповідальний перед реципієнтами за сказане, бо соціум на основі висновків, зроблених з уваги на подану комунікатором інформацію, приймає життєво важливі рішення.

Водночас соціально відповідальний не тільки професійний журналіст чи публіцист. На благо суспільства і в його інтересах висловлюються й представники літературної площини. Добросесність авторського Слова (Тексту) виявляється через поетичні, художні прозові твори. Що об'єктивнішою буде позиція автора/публіциста, то правдивішими відомостями оперуватиме пересічний українець, то правильніші рішення він прийматиме.

Як авторка, Ліна Костенко завжди вирізнялась у літературно-мистецькому просторі гостротою й публіцистичністю своїх поезій, а головне – непохитністю обраної суспільної позиції. Відтак категорія соціальної відповідальності у її творчості простежується неабияк промовисто.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Карпенко В. О.* До питання про етичні засади в роботі журналіста / В. О. Карпенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1292>
2. *Шкляр В. І.* Формування моделі «влада – преса – суспільство» / В. І. Шкляр [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1365>
3. *Бігун В.* Есе. Журналіст як еквілібрист. Про успіх і безвідповідальність журналіста, або як закоханому не занепасти / В. Бігун [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bihun.in.ua/en/jushits/jurhit/article/440/>
4. *Дзюба І.* Є поети для епох / І. М. Дзюба. – К. : Либідь, 2011. – 208 с.
5. *Костенко Л. В.* Річка Геракліта / Ліна Костенко ; упоряд. та передм. О. Пахльовської ; худож. С. Якутович. – К. : Либідь, 2011. – 288 с.
6. *Костенко Л.* Записки українського самашедшого / Ліна Костенко. – К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. – 416 с.
7. *Костенко Л. В.* Вибране / Л. В. Костенко. – К. : Дніпро, 1989. – 559 с.
8. *Шкляр В.* Журналістика : умови і фактори системної трансформації / В. Шкляр [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2388>

Стаття надійшла до редколегії 15.11.2010

Прийнята до друку 31.01.2011

CATEGORY OF SOCIAL RESPONSIBILITY OF AUTHOR/PUBLICIST IN LINA KOSTENKO'S CREATION

Andriana KUZMYCH

*Ivan Franko National University of Lviv,
49, Generala Chupryny Str., Lviv, Ukraine, 79044,
e-mail: journft@franko.lviv.ua*

The category of «social responsibility of author/publicist» through the prism of Lina Kostenko's creative achievements comprehended, based on the Ukrainian poet creation the definition of social responsibility of the author/publicist given.

Key words: social responsibility, author/publicist, public position, morals, ethics, mass media.

КАТЕГОРИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ АВТОРА/ПУБЛИЦИСТА В ТВОРЧЕСТВЕ ЛИНЫ КОСТЕНКО

Андриана КУЗЬМИЧ

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Генерала Чупрынки, 49, Львов, Украина, 79044,
e-mail: journft@franko.lviv.ua*

Осмыслена категория «социальная ответственность автора/публициста» сквозь призму творчества Лины Костенко, представлено авторское определение понятия социальной ответственности автора/публициста в аспекте творчества украинской поэтессы.

Ключевые слова: социальная ответственность, автор/публицист, общественная позиция, мораль, этика, масс-медиа.